

ANADOLUDA YAZILMIŞ İLK TÜRKÇE CERRAHİ YAZMALARLA BİR ÖRNEK: ALÂ'İM-İ CERRÂHİN

Mehmet GÜRLEK*

ÖZET

Eski Anadolu Türkçesi Türk dilinin gelişmesi tarihinde farklı özellikler taşıyan bir dönemdir. Ağırlıklı olarak dinî ve edebî eserlerin yazıldığı bu dönemde tıp konulu eserler de karşımıza çıkmaktadır. Üzerinde çalıştığımız bu eser, ses ve şekil bilgisi yönüyle Eski Anadolu Türkçesinin genel özelliklerini taşımaktadır. Eserin en önemli özelliği ateşli silahlarla meydana gelen yaralanmalara ve 15. yüzyılda Avrupa'da yayılan Frengi hastalığına ilk defa değinmesidir. Eser yazıldığı dönemin dil ve kültür özelliklerine ışık tutması, Türkçenin kelime hazinesini ortaya koyması, tıp yazması olduğu için tıbbî terimlerin zenginliği, hastalıkların tedavisinde kullanılan ilâç terkiplerindeki çeşitli bitkiler, dolayısıyla bitki adları metinde dikkat çeken unsurlardır. Bu yönleriyle *Alâ'im-i Cerrâhîn* Türkoloji ve tıp tarihi üzerinde yapılacak araştırmalara kaynaklık edecek bir eserdir. Bu çalışmada eser, nüshaları ile birlikte tanıtılmış, konu başlıkları, müellifi ve istinsah tarihi hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alâ'im-i Cerrâhîn, Cerrâh-nâme, Cerrah İbrahim, Tıp Tarihi

ALÂİM-İ CERRÂHİN: AN EXAMPLE FOR THE FIRST WRITTEN TURKISH SURGICAL SCRIPTURES IN ANATOLIA

ABSTRACT

In the history of the development of Turkish Language, the Old Anatolian Turkish represents a phase carrying distinctive features. In terms of written production, generally this period is quite rich. Together with religious and literary works, medical texts were also generated. The work taken into consideration carries all the general features of Old Anatolian Turkish, as to sound and composition. The most important feature of the book is that the first time it has mentioned about injuries made by firearms and syphilis which was becoming widespread in the 15th century in Europe. The work sheds light on the religious and cultural characteristics of the period in which it was written and it exhibits the Turkish linguistic heritage. As it is a piece of medical writing, the medical terminology is rich. It also includes the various herbs contained in the manufacture of the medicines used in the cure of patients. Therefore, the names of the plants are a salient element in the text. For all these reasons, *Alâ'im-i Cerrâhîn* can be used as a source for future studies in Turcology and in the History of Medicine. In this

---

* Dr., Öğretmen, MEB El-mek: mehmetgurlek@gmail.com

work, the book has been presented with its copies and detailed information about its heading subjects, author and writing time was given.

Key Words: Alâ'im-i Cerrâhîn, Cerrâh-nâme, Cerrah İbrahim, Medical History

0.Giriş

Bütün toplumlarda olduğu gibi tıp biliminin önemi Türkler arasında da kavranmış ve bu konuda değerli eserler yazılmıştır. Bu tür eserler sadece dil çalışmaları için değil tıp, eczacılık, botanik, tıp tarihi, halk hekimliği çalışmaları için de önemli birer kaynaktır.

Türk tıp tarihinde insan sağlığına verilen önemi ve sağlıkla ilgili yapılan çalışmaları çok eski zamanlara ve coğrafyalara götürmek mümkündür. Orta Asya Türk bölgelerinde hastalıkların çeşitli ilaç terkipleriyle tedavi edilmeye çalışıldığı, hastaların tedavileri için bayrak veya mızrakla işaretli ayrı çadırlar kurulduğu bilinmektedir.¹ Türkler İslamiyeti kabul etmeden önce “Şamanizm” adı verilen bir dine inanıyordu ve “şaman” adı verilen din adamlarının bir görevi de hastalık yapan, sağlığa zarar veren kötü ruhları çeşitli yöntemlerle uzaklaştırmaktı.² Şamanın Türkçesi “kam”dır, Köktürklerde erkek ve kadın “kam”lar bulunduğu da bilinmektedir.³ Yine İslamiyet öncesi Türk tıbbını, bu dönemlerle ilgili yazılı kaynak olan Uygur tıp metinlerinde de görmekteyiz. Günümüze kadar ulaşılmış 45 tane irili ufaklı yazma parçası ve kısmen eksik bir kitapta geçen hastalık, ilaç ve bitki adları hem dil hem de tıp tarihi araştırmaları için önemlidir.⁴ Ayrıca Eski Oğuzca satırasası bir sözlük olan *Bahşayış Lügati*’nde⁵ birçok Oğuzca arkaik kelimeyle birlikte bulunan tıpla ilgili kelime ve terimler, Türklerin bu konudaki birikimlerini bize göstermektedir.

Türkler batıya doğru yaptığı göçlerde yanlarında kültürlerini de taşımıştır. Bu sebeple Orta Asya’da meydana getirdikleri tıbbî birikimin izlerini Anadolu’da yazılan tıp konulu eserlerde de bulmaktayız. Örneğin Uygur metinlerindeki tıp geleneği ile Anadolu tıp geleneğindeki bazı temel terimlerin benzerlik gösterdiği de görülmektedir.⁶ Sadece Uygur metinleri değil Türk dil ve kültür tarihinde büyük bir öneme sahip olan *Dîvânu Lûgati't-Türk ve Kutadgu Bilig*'de birçok tıbbî terim ve kelime de Anadolu’da kaleme alınan eserlerde karşımıza çıkmaktadır.⁷

¹ Abdulhalik Bakır, Ortaçağ İslam Dünyasında İtiryat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi, Ankara, 2000, s. 264,.

² Emel Esin, “Otacı”, I. Uluslar arası Türk-İslam bilim ve Teknoloji Tarih Kongresi, Bildiriler 2. cilt, İstanbul, 1981, s.12.

³ Emel Esin, İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş, İstanbul, 1978, s.98.

⁴ Ali Haydar Bayat, Uygur Tıp Metinleri, Tıp Tarihi, Sade Matbaa, İzmir, 2003, s.211

⁵ Fikret Turan, Eski Oğuzca Satırasası Tematik Sözlük Bahşayış Lügati, Bilimsel Akademi Yayınları, İstanbul, 2001

⁶ Osman Fikri Sertkaya, Uygur Tıp Metinlerine Toplu Bir Bakış, Uluslar arası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, (4-7 Eylül 1989), (Haz. Azize Aktaş Yasa, Sevay Okay Atılğan), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 349

⁷ *Dîvânu Lûgati't-Türk ve Kutadgu Bilig'deki tıp terimleri için bk.* Zafer Önler, *Dîvânu Lûgati't-Türk ve Kutadgu Bilig'de Tıp Terimleri*, Kebikeç, sayı 22, 2006; Ali Haydar Bayat, *Konularına Göre Dîvânu Lûgati't-Türk'teki Tıbbi Terminoloji*, Tıp Tarihi, Sade Matbaa, İzmir, 2003, s.220-223; Ayten Alınbaş, , *Dîvânu Lûgati't-Türk'teki Tıp Terimleri*, Tıp Tarihi Araştırmaları, sayı 2, İstanbul, 1988, s. 65-73.

1. Anadolu'da Yazılmış İlk Türkçe Cerrahi Tıp Yazmaları ve Alâ'im-i Cerrâhîn

Türkçe, ilk yazılı metinlerin dilinden günümüze kadar değişik devirlerde ve çok farklı coğrafyalarda konuşulmuş ve yazılmıştır. Bu yayılma esnasında dilde bir takım değişimler ve gelişmeler olmuş, bazı yeni özellikler meydana çıkmıştır. İlk metinlerde aynı olan dil bu değişik coğrafyalarda farklı konuşulur ve yazılır olmuştur. Bu da Türk dilinin dönemlere ayrılmasına sebep olmuştur. İşte bu dönemlerden birisi de Eski Anadolu Türkçesidir. Eski Anadolu Türkçesi Türklerin Anadolu'ya göç edip yerleşmeleri sonucunda meydana gelmiştir. Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesinin Anadolu Selçuklu Devletinin kuruluşundan sonra XIII-XV. yüzyıllar arasında gelişme kaydeden ilk dönemdeki yazı dilinin adıdır.⁸

Türkçenin müstakil bir yazı dili halinde kurulup gelişmesi kolay olmamıştır. Selçuklu Devletinin Moğol baskısıyla zayıflamasının ardından gelen Anadolu Beylikleri devrinin Türk dili tarihinde çok ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu devrin ana özelliklerinden biri, Arapça ve Farsçaya karşı Türkçeyi hâkim kılma mücadelesinin yürütülmüş olmasıdır. Türkmen beyleri, Arap ve Acem kültürüne fazla itibar etmemiş, millî geleneklerine ve Türkçeye değer vermiş, ilim adamlarını, şâir ve edipleri korumuşlardır. Böylece, Türk dili ve edebiyatı için hızla verimli bir devrenin başlamasına yol açmışlardır. Karamanoğlu Mehmet Bey'in 1277 yılında çıkardığı ve divanlarda, resmî yazışmalarda Türkçenin kullanılmasını emrettiği fermanın yanı sıra, Türkmen beylerinin, memleket kazanmak için yaptıkları savaşlar ve siyasî mücadeleler sırasında bile ilim ve edebiyat hareketlerini teşvik etmeleri, hele bunlardan bazılarının Arapça ve Farsçayı iyi bildikleri halde, İslamî ilimler geleneğine aykırı olarak, Türkçe yazmayı tercih etmeleri, bölgelerindeki konuşma dillerini yazıya aktararak eser yaratma gayretleri Türkçe için yeni bir uyanış ve şuurlanma devri olmuştur.⁹

XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu'da edebî eserlerin yanında tıp, tarih, astronomi eserleri ve dinî eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemde yazılmış eserler içinde tıp içerikli olanlar önemli bir yer tutar. Selçuklular döneminden günümüze ulaşan Türkçe eserlerin azlığı dolayısıyla o devrin sağlık bilgisi hakkında tam olarak bilgi sahibi değiliz ancak o devirde bazı ünlü hekimlerin bulunduğu ve sağlık hizmetlerinin halka ulaştırıldığı bilinmektedir.¹⁰ Anadolu'da Türkçe yazılmış, bilinen en eski tıp kitapları ancak XIV. yüzyıla dek çıkabilmektedir. Bu dönem yazma eserlerinin çoğunda yazılış tarihi belirtilmediği için eserlerin kronolojik sıralanmasında çeşitli güçlükler çıkmaktadır.¹¹ Bu dönemde kaleme alınmış tıbbî eserler içinde cerrahi nitelikli olanlar ise daha azdır.

Cerrahî konulardan bahseden kitaplara verilen genel bir ad Cerrâh-nâme olup doğu tıbbında bu konuda yazılan birçok eser bulunmaktadır. Cerrahlık konusundaki ilk önemli eser Ali ibn Abbas el-Mecusi'nin (ö.994) *Kâmilü's-sınâa* adlı eseridir. Bu eserden başka Ebu'l-Kâsım ez-Zehrâvî'nin *et-Tasrîf* adlı eseri de daha sonra yazılan birçok esere kaynaklık etmiştir.¹²

Osmanlı sahasında cerrahî kitapları arasında en önemlisi, Amasya Dârüşşifâsında on dört yıl hekimlik yapan ve birçok öğrenci yetiştiren Sabuncuoğlu Şerefeddin'in *Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye* adlı eseridir. Türkçe en kapsamlı cerrahî kitabı olan eser, Endülüslü hekim Ebü'l-Kâsım ez-Zehrâvî'nin *et-Tasrîf* adlı ansiklopedik tıp kitabının cerrahî bölümünün çevirisi olan eserde Sabuncuoğlu'nun tecrübelerine ve farklı cerrahî alet çizimlerine de yer verilmiştir. 15. yüzyılda kaleme alınmış bir diğer

⁸ Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Yayınevi, İstanbul, gen. 2. bs. 2000, s. 40.

⁹ Zeynep Korkmaz, "Anadolu'da Türkçenin Yazı Dili Oluşu ve İlk Öncüleri", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.432.

¹⁰ Mikail Bayram, Anadolu Selçuklular Dönemi Tababeti ile İlgili Bazı Notlar, The New History of Medicine Studies 4, İstanbul, 1998, s.149-150.

¹¹ Muhammed Yelten, Şirvanlı Mahmud, Kemaliye, Giriş-İnceleme-Cümle bilgisi-Metin-Sözlük, İst. Üniv. Yay. No: 3255, İst. 1997, s. 30.

¹² Türk Ansiklopedisi "Cerrahname" 10. c. Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1960, s.248-249.

cerrahî kitap Cerrah Mesud'un *Hülâsa-i tıbb* adlı eseridir. Bu eser Ebû Tâhir İbrâhîm b. Muhammed el-Gaznevî'ye isnat edilen *el-hulâsa fi-fenni'l-cirahat* adlı eserin çevirisidir. Aynı dönemde kaleme alınan bir diğer cerrahî kitap yazarı bilinmeyen *Cerrâh-nâme*'dir. Burada belirttiğimiz cerrahî kitaplar birbirine yakın dönemde yazılmıştır.

1.1. Alâ'im-i Cerrâhîn

1.1.1. Eser Hakkında Genel Bilgiler

XIV. yüzyıl itibariyle Osmanlı Türklerinde tıp biliminin büyük bir gelişme gösterdiği bilinmektedir. Bir yandan doğulu bilgilerin eserleri Türkçeye çevrilirken bir yandan da yarı telif yarı toplama sayılabilecek eserler yazılmaktadır.¹³ Çeviri eserlerde de Arapça eserlerin fazlalığı dikkat çekmektedir.

Alâim-i Cerrâhîn 15. yüzyılın sonu 16. yüzyılın başına ait Türkçe monografilerden biridir. Eserin yazarı, eserin adını kendisi vermiştir. Hekimoğlu nüshasının ilk varlığında "Cerrâh-nâme" yazısı görülmektedir. 1b numaralı sayfanın üstünde süsleme içine "Kitâb-ı Cerrâh-nâme" başlığı konulmuştur. Müellif esere verdiği adı ve eserin yazılış amacını şöyle açıklamaktadır:

Ammâ ba'dü bilgil ki sultânü's-selâtin hülâsetü'l- [2a] ¹mâ'i ve't-²tin sultân Bâyezid bin Muhammed hân -ebbed'allâhü devletehü ²ve eyyede mülkehü- devlet-ile ve saltanat birle Mora seferine müteveccih olup ³Moşon nâm kal'asın feth eyledüğünde bu Cerrâh-nâme ol kal'a ⁴içinde bulundu. Lâkin Yunan ve Süryân dilince yazılmış idi, adına ⁵Çindâr dirlerdi. Ammâ hükemâ-yı müte'addiminden ve e'tibbâ-yı müte'ahhîrinden ⁶Eflâtûn ve Câlinûs ve Ebûkırât ve Ebû 'Alî Sînâ kavillerince olduğu ⁷sebebden fakîrû'l-hakîr cerrâh İbrâhîm, Yunan ve Süryân dilinden ⁸habîr olduğu sebebden diledi ki bu kitâba 'Alâ'im-i Cerrâhîn ⁹diyü ad virüp Türkîye tercüme ide, tâ ki mübedîlere âsân olup ¹⁰bunuñ-ıla menfâ'at dutup mü'ellifini hayr du'â-y-ıla yâd ideler.¹⁴

Yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı üzere *Cerrâh-nâme* çeviri bir eserdir. Yunanca ve Süryânice olarak yazılan *Çindâr* adında bir eserden çevrilmiştir. Müellif Yunanca ve Süryâniceyi bildiğini ve bu işe yeni başlayacaklara faydalı olacağını düşündüğü için bu çeviriyi yaptığını belirtir. Hekimoğlu, Gotha ve Ali Emîrî nüshalarında eserin tercüme olduğu açıkça belirtilirken Manisa İl Halk kütüphanesinde bulunan iki nüsha ile Cerrahpaşa Tıp Fakültesindeki nüshada eserin tercüme olduğuna dair herhangi bir ifade yoktur. Bununla birlikte metin üzerinde yaptığımız incelemede eserin tam bir çeviri olmadığını, Cerrah İbrahim'in pek çok ilaveleri olduğunu gördük. Eserde Eflâtûn (Plato, MÖ 427-347), Câlinûs (Galien, MS 130-201), Ebukırat (Hipokrat, MÖ, 460-377), Ebu Ali Sinâ (İbni Sina 397-1080), Muhammed bin Zekeriya er-Râzî (854-932), Cürçânî (öl.1136) ile Hekim Şîrvânî, Sabuncuoğlu Şerefeddin, Akşemseddin, Hacı Paşa gibi Osmanlı sahasının ünlü hekimlerinin görüş ve tedavi yöntemleri bulunur.

Eflâtûn, Câlinûs, Hipokrat ve İbni Sinâ gibi hekimlerin bahsedilen *Çindâr* adlı eserde bulunması mümkün olmakla beraber Hekim Şîrvânî, Sabuncuoğlu Şerefeddin, Akşemseddin, Hacı Paşa gibi 15.yüzyıl Osmanlı tababetinin seçkin hekimlerinin ilaç ve tedavi yöntemlerinin eserde bulunması, müellifin *Çindâr* adlı kitabı özetleyerek tercüme ettiğini, kendinden önceki Osmanlı hekimlerinden de faydalanarak tecrübelerini de eklediğini düşündürmektedir.

Eserde Eflâtûn beş yerde, Câlinûs seksen yerde, Ebukırat altmış üç yerde, İbn-i Sina altmış dört yerde geçmektedir. Bu hekimlerin genellikle tıbbî görüş veya ilaç önerileri zikredilir:

¹³ Mustafa Canpolat, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri", *Türkoloji Dergisi* c.1973, s. 21.

¹⁴ İbrahim bin Abdullah, *Alaim-i Cerrahîn*, Süleymaniye Küt. Hekimoğlu Ali Paşa, numara 568, 1b-2a. Bundan sonra nüshanın yaprak numaraları metinde parantez içinde verilecektir.

...birbirine alışduralar dağı bez üzerine yayalar ‘alile yağı ideler ‘acā’ib fā’idelü ve mücerreb olmışdur, Eflâtün eyle buyurur. (160b/7)

Şifât-ı merhem kim Cālinūs terkibidür, şan‘atı budur (Bk. metin 191b/1)

Cālinūs ve Ebū ‘Alī Sīnā buyururlar kim: Tāze yaralar bir nice dürlü nesneden vāқи‘ olur. (5b/6)

Ve dağı Cālinūs buyurur kim: Temeddüde hiç ‘ilāc yokdur, zīrā imtilā‘ı dimāğdur ya‘nī dimāğdan iner (9a/1)

Bir yağı dağı kim kuşmağı diñdürür ve ma‘ideyi durğurur, kanķı ādem gerek-ise olsun, anuñ aşlı budur kim bu yağıyı urasın gāyet mücerrebdür. (161a/10)

Bir yağ dağı kim Şifā Kitābında eyitmiş ki muşannifi Hācı Pāşā (198a/1)

Ammā Şerefē’d-dīn eydür: Bu zamāne kavminüñ mizācına ol kadar itmedi, iki ol kadar gerekdür (219a/7)

Alāim-i Cerrāhīn Türk tıp literatüründe ateşli silah yaraları ve frengiden söz eden ilk eserdir. Avrupa’da 1495 Napoli kuşatması sırasında yayılan Frengi hastalığı “Frenk uyuzu” adı ile ayrı bir bölümde alınmakta, belirtileri ve tedavileri açıklanmaktadır. Ateşli silahlarla meydana gelen yaralanmalardan ve tedavi yöntemlerinden Avrupalı cerrahlardan önce bu konuya bölüm ayırması cerrahî tarihi bakımından eserin önemini artırmaktadır. Eserde kullanılan “teşrihte görülmüştür” ifadesi cesetler üzerinde otopsi yapıldığını göstermektedir. Bu husus, Osmanlılarda teşrih tarihini 1505 yılına kadar çekmekte ve bu durum eserin anatomi tarihi bakımından taşıdığı önemi artırmaktadır.¹⁵

1505 yılında istinsah edilen eser Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini gösterir. Eser bir tıp metni olmasına rağmen akıcı bir dil ile kaleme alınmıştır. İçerdiği Türkçe kelimelerin yanı sıra yabancı kelimeler için yaptığı Türkçe açıklamalar dikkat çekicidir. Eserde Türkçe altı yerde zikredilmektedir. Türkçe için “Türkî, Türkîce, Türk dili” şeklinde üç farklı ifade kullanmıştır. Bazı yerlerde ise bu ifadeleri kullanmadan doğrudan Türkçe karşılıklarını vermeye çalışmıştır:

Bu dağı bir rencdür ki gevdede kara kara belürür, aña Türkce cıgıt dirler ve ol karası ve kızılı dağı olur, anuñ iriñi deride olur. (294a/4)

Ķalā‘a Türkîce tabağ dirler. (94b/9)

Bogazda hanāzīr olsa kim aña toñuz başı dirler (96b/7)

A‘zāda kūbā’ olsa kim aña demregü dirler (98b/2)

Dāhısa renci kim aña Ķurluğan dirler (106a/4)

Şerā renci kim aña Ķarashın dirler (106b/6)

Cereb renci kim aña uyuz dirler (107a/6)

Şālil renci kim aña sigil dirler (109b/1)

Eserde Arapça, Farsça, Rumca ve Frenkçe ifadeleriyle de karşılaşmaktayız. Bazı bölümlerde tıbbî bir terimi, ilaç veya bitki adını verirken bu dillerdeki karşılığını da vermeye çalışmıştır:

Yenür yaraları beyān ider: Pārsça ħüre ve ‘Arabça ākile dirler. (78a/2)

¹⁵ Nuran Yıldırım, İbrahim bin Abdullah, Alaim-i Cerrahin adlı Türkçe eseriyle tanınan Osmanlı cerrahı, T.D.V. İslam Ansiklopedisi 21. cilt, İstanbul 2000, s. 284-285

Cālinūs ve Ebū ‘Alī Sīnā buyururlar ki: Müfredātdur a‘zā sınımasına ve bertinmesine ve çıkmasına mu‘ālece olunur, kestevire dirler bir ot vardır, bu ad Yunan dilindedir. (67b/5)

Bu bir yağdur ki bingemiş siñirlere ve bertinmiş siñirlere ve zahmetlerden büzülmüş siñirlere ve maşallarda olan şızılara fā‘ide ider ve bundan gayrı nice dağı hāşşaları vardır, gāyet mücerredür ve buña Firenk dilince ziyalitiye dinilür ve Urum dilince nevre halistiķu dirler ve Türk dilince siñirler yumşadıcı dirler. (194a/1-5)

Bu Firenk uyuzunuñ adı qarhādur ve Firenk dilince māl-ı firencese dirler. Türk dilince Firenk uyuzı dirler (285b/11)

Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde düzenli bir imladan söz etmek mümkün değildir. Bu dönemde yazılan eserlerin imlası genelde tutarsız ve düzensizdir. Dönem ürünlerinde hem eski Türkçe imla geleneğinden gelen Uygur ve hem de Arap-Fars imla geleneklerini görmek mümkündür. Ayrıca müstensihlerin imla konusunda gerekli hassasiyeti göstermedikleri de bilinmektedir.¹⁶ *Cerrâh-nâme*'nin hattı okunaklı, harekeli bir nesih yazı örneğidir. Bu sebeple Eski Anadolu Türkçesinin imla ve gramer özelliklerini yansıtması bakımından önemli bir kaynaktır. Dönem eserlerinde sıkça rastlandığı üzere *Cerrâh-nâme*'de de imlâ konusunda düzensizlik vardır. Bununla birlikte müstensihin yaptığı harekeler bazen eksik veya yanıltıcı olduğu görülmüştür.

1.1.2. Eserin Müellifi ve İstinsah Tarihi

Cerrâh-nâme, İbrahim bin Abdullah tarafından H. 911 (M. 1505) yılında yazılmıştır. İncelediğimiz Hekimoğlu nüshasının sonunda mavi mürekkeple Arapça olarak “Bu cerrah-name dokuz yüz on bir senesinin Recep ayında tamam oldu.” yazılıdır.¹⁷ Hekimoğlu nüshası 239a’da derkenar olarak Arapça, eserin Mevlânâ Ömer Efendi tarafından H.1108 (M.1696) yılında istinsah edildiği ifade edilmektedir. Ancak yazı karakterine baktığımız zaman metnin yazısına benzememektedir. Mevlânâ Ömer Efendi (Öl. 1723) devrinin meşhur bir hekimidir ve hekimbaşılık da yapmıştır.¹⁸

Eserin müellifi hakkında kaynaklarda mühtedî olabileceğinden başka bilgi yoktur; bu görüş de baba adının Abdullah olmasına, dede adının zikredilmemesine, Yunanca ve Süryânîce bilmesine dayandırılır. Yazdığı eserin başında II. Bayezid’in Mora Seferinde bulunduğu, bundan da onun saray cerrahı olduğu ve bu sefere de cerrahbaşı göreviyle katıldığı sonucu çıkmaktadır. Çünkü sefere giderken saray cerrahlarının en ehliyetlisinin orduya cerrahbaşı tayin edildiği bilinmektedir. Osmanlı tıbbının ünlü cerrahı Sabuncuoğlu Şerefeddin’in adına ilk defa bu eserde rastlanmaktadır. Onun Fatih Sultan Mehmed’e takdim ettiği *Cerrahiye-i İlhaniye*'nin Paris Bibliotheque Nationale’de bulunan müellif hattı nüshasının II. Bayezid’in mührünü taşıması İbrahim bin Abdullah’ın bu eseri saray kütüphanesinde okumuş olabileceği ihtimalini akla getirmekte, bu durum da onun saray cerrahı olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.¹⁹ Katip Çelebi (1609–1657) *Keşfü’z-zunûn* adlı eserinde Cerrah İbrahim’den Türkçe Cerrah-nâme müellifi olarak söz etmektedir.²⁰

¹⁶ Hatice Şahin, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ yay. Ankara, 2003, s.33.

¹⁷ İbrahim bin Abdullah, Alaim-i Cerrahin, Süleymaniye Küt. Hekimoğlu Ali Paşa, numara 568, 294b

¹⁸ A. Süheyl Ünver, “Eski Hekimbaşılar Listesi (Hekim Hayrullah Efendi’ye Göre)”, Türk Tıp Tarihi Arkivi, c. 5, sayı 7, 1940-41, s.47.

¹⁹ Nuran Yıldırım, İbrahim bin Abdullah, Alaim-i Cerrahin adlı Türkçe eseriyle tanınan Osmanlı cerrahı, T.D.V. İslam Ansiklopedisi 21. c., İstanbul 2000, s. 284-285

²⁰ Katip Çelebi, Keşfü’z-zunun 1.cilt, İstanbul Maarif Matbaası, 1941, s.581

1.1.3. Konu Başlıkları ve Metnin Düzeni

“Cerrahî belirtiler” anlamına gelen *Alâim-i Cerrâhîn*, adından da anlaşılacağı gibi bir cerrahî tıp metnidir. Eser, Allah’a hamd ve peygambere salât ve selâmla başlar ardından dönemin padişahı II. Bayezit övülür. Müellif, eseri yazmaktaki amacını anlattıktan sonra konu başlıklarına geçer.

İncelediğimiz *Cerrâh-nâme*’nin Hekimoğlu nüshası yirmi iki baptan oluşmuştur. Konu başlıkları şu şekildedir:

1. bab: Taze yaraları ve ‘ilâcların bildürür. Taze yaralar ve tedavilerinin anlatıldığı bölümdür. Bu bölümde bir hekimde bulunması gereken özellikler anlatılmış, hasta-hekim ilişkisi üzerinde durulmuştur. 3b ile 9b varakları arasında yer alır, 1 fasıldan ibarettir.

2. bab: Cemî‘ sınıkları başdan ayağa degin beyân ider. Baştan ayağa degin tüm kırıkların anlatıldığı bölümdür. Kırıkların nasıl meydana geldiği, nasıl teşhis edilmesi gerektiği ve tedavi yöntemleri üzerinde durulmuştur. 9b ile 39a varakları arasında yer alır, 21 fasıldan ibârettir.

3. bab: Cemî‘ çıkıkları ve ‘ilâcların beyân ider. Baştan ayağa degin bütün çıkıklar ve tedavilerinin anlatıldığı bölümdür. Çıkıkların belirtileri, nasıl teşhis edilmesi gerektiği ve tedavi yöntemleri üzerinde durulmuştur. 39a ile 61b varakları arasında yer alır, 24 fasıldan ibârettir.

4. bab: Ok demirlerin, tüfeklerin çekmelerin ve ‘ilâcların beyân ider. Ok ve tüfek yaraları ile ilaçlarının anlatıldığı bölümdür. Özellikle ateşli silah yaralarından bahsetmesi sebebiyle bu bölüm önemlidir. Akciğer, karaciğer, bağırsak ve mesanede gerçekleşen yaralanmaların belirti ve tedavileri üzerinde durulmuştur. 61b ile 64b varakları arasında yer alır, 4 fasıldan ibârettir.

5. bab: A‘zâ sınımasında ve bertinmesinüñ ‘ilâcların beyân ider. Kırık ve burkulma ilaçlarının anlatıldığı bölümdür. Kırık ve bertiklerde uygulanması gereken ilaç terkipleri üzerinde durulur. 64b ile 68b varakları arasında yer alır, 1 fasıldan ibârettir.

6. bab: Debbeyi ve aşlını ve ‘ilâcın beyân ider. Fıtık ve tedavisinin anlatıldığı bölümdür. Fıtığın nasıl meydana geldiği, nasıl teşhis edilmesi gerektiği ve tedavi yöntemleri üzerinde durulur. 68b ile 72b varakları arasında yer alır, 6 fasıldan ibarettir.

7. bab: Dübeyli ve ‘ilâcın beyân ider. Apse ve tedavisinin anlatıldığı bölümdür. Nasıl meydana geldiği, nasıl teşhis edilmesi gerektiği ve tedavi yöntemleri üzerinde durulur. 72b ile 73b varakları arasında yer alır, 1 fâsıldan ibarettir.

8. bab: Isırguları ve aşlını ve ‘ilâcın beyân ider. Yılancık hastalığı ve tedavisinin anlatıldığı bölümdür. Bu hastalığın sebebi, türleri teşhis ve tedavi yöntemlerinin anlatıldığı bölümdür. 73b ile 77b varakları arasında yer alır, 4 fasıldan ibârettir.

9. bab: Mâdiyeleri ve hanâzîrleri ve urları ve ‘ilâcın beyân ider. Deşilmiş yılancıklar, sıracalar, urlar ve ilaçlarının anlatıldığı bölümdür. Hacim olarak en kısa bölümdür. Hastalığın sebebi ve tedavisi üzerinde durulur. 77b ile 78a varakları arasında yer alır.

10. bab: Yenür yaraları ve sereţân ve ‘ilâcın beyân ider. Kemirici yaraların, kanser ve tedavilerinin anlatıldığı bölümdür. Bu yaraların oluş sebepleri, nasıl teşhis edilmesi gerektiği ve uygulanacak terkipler üzerinde durulur. 78a ile 110b varakları arasında yer alır, 53 fasıldan ibârettir.

11. bab: Kabarcuqları ve kurluğanları ve ‘ilâcların beyân ider. Şarbon, dolamalar ve ilaçlarının anlatıldığı bölümdür. İlaçlarının nasıl yapıldığı hakkında bilgi vermeden sadece ilaç yapımında kullanılan maddeler ve drog adları sıralanmıştır. Hipokrat’ın düşüncelerini aktarır. 111a ile 114a varakları arasında yer alır.

12. bab: Cemîc teşrihleri beyân ider. Anotominin anlatıldığı bölümdür. Mizaç, tıbbın temel ilkeleri, ahlât ve insan vücudunun anatomik özellikleri üzerinde durulur. 114a ile 153b varakları arasında yer alır, 19 fasıldan ibârettir.

13. bab: Tamarları ve ser-cümle tamarlardan kan almağı beyân ider. Damarları ve damarlardan kan almayı anlatan bölümdür. Vücuttaki bütün damarlar adlarıyla anlatılmış ve hangi günlerde kan alınıp alınmaması üzerinde durulmuştur. 153b ile 158a varakları arasında yer alır, 1 fasıldan ibârettir.

14. bab: Bu bāb cemîc yağuları beyân ider. Bütün yakıların anlatıldığı bölümdür. Hangi hastalığa hangi yakının uygulanması gerektiği, yakıların nasıl hazırlanacağı üzerinde durulur. 159b ile 173b varakları arasında yer alır, 32 fasıldan ibârettir.

15. bab: Bu bāb cemîc merhemleri beyân ider. Bütün merhemlerin anlatıldığı bölümdür. Her merhem adlarıyla ve yapılış yöntemleriyle anlatılır. 173b ile 191b varakları arasında yer alır, 61 fasıldan ibârettir.

16. bab: Bu bāb cemîc yağları ve yağ çıkarmaların beyân ider. Yağlar ve yağ çıkarma usullerinin anlatıldığı bölümdür. Hastalığa uygun olan yağ terkipleri ve yapılış yöntemleri anlatılır. 191b ile 199b varakları arasında yer alır, 17 fasıldan ibârettir.

17. bab: Bu bāb cemîc zurûrları beyân ider. Bütün zururların anlatıldığı bölümdür. Zurur bir grup terkibe verilen genel bir addır. Hastalığa uygun olan terkip belirtilir, yapılış yöntemleri anlatılır. 199b ile 205a varakları arasında yer alır, 25 fasıldan ibârettir.

18. bab: Bu bāb cemîc hâbları beyân ider. Bütün hapların anlatıldığı bölümdür. Hastalığa uygun olan hap belirtilir, yapılış yöntemleri verildikten sonra nasıl kullanılacağı ayrıntılı bir şekilde verilir. 205a ile 217a varakları arasında yer alır, 34 fasıldan ibârettir.

19. bab: Bu bāb cemîc şâfları beyân ider. Bütün fitillerin anlatıldığı bölümdür. Hastalığa uygun olan fitil belirtilir, yapılış yöntemleri verilir. 217a ile 237a varakları arasında yer alır, 60 fasıldan ibârettir.

20. bab: Bu bāb cemîc kırsuları ve sînûnları ve mażmażaları beyân ider. Tabletler, ağız ve diş preparatları ve gargaraların anlatıldığı bölümdür. Terkiplerin nasıl hazırlanması gerektiği ve nasıl kullanılacağı belirtilir. 237a ile 266a varakları arasında yer alır, 93 fasıldan ibârettir.

21. bab: Bu bāb cemîc yaraya mülāyim hıqneleri ve müşhilleri ve ma'ācînleri beyân ider. Lavmanlar, müşhiller ve macunların anlatıldığı bölümdür. Terkiplerin nasıl hazırlanması gerektiği ve nasıl kullanılacağı belirtilir. 266a ile 286a varakları arasında yer alır, 51 fasıldan ibârettir.

22. bab: Bu bāb Frenk uyuzunuñ 'alâmetin ve 'ilâcların beyân ider. Frenginin belirtisi ve tedavisinin anlatıldığı bölümdür. Frengi hastalığından ilk kez bahsedilmesi ve tedavi yöntemleri sunması sebebiyle önemli bir bölümdür. 286a ile 294b varakları arasında yer alır, 13 fasıldan ibârettir.

1.1.4. Nüshaları

Eserin bilinen yedi nüshası vardır.²¹ Ayrıca Fi nebzeti'n *min el-cerrahîn* adında bir özeti İbnü'n-Nefis'in *Şerh-i mu'cezü'l-kânûn*²² adlı Arapça eserinin sonunda bulunmuştur.

²¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, No. 568; Millet Kütüphanesi, Tıp, No. 205; İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü, Y.125; Wilhelm Pertsch: Die Türkische Handschriften der herzoglichen Bibliothek zu Gotha. Wien 1864, s. 94-95, No.107.; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Eski eserler, No. 1844; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Eski eserler, No.1851; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. 7147.

Eserin en eski nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa bölümünde bulunmaktadır. Eserin sonunda, Receb 911 (Kasım-Aralık 1505) tarihi görülmektedir. Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğunda bu nüsha için müellif nüshası nitelemesi yapılmıştır.²³ Tamamı yirmi iki bap olan eser bu nüshası ile diğer nüshaların bap, sayfa sayısı ve sıra düzeni farklıdır. Ali Emiri nüshası ile Gotha nüshası yirmi üç bap, Manisa İl Halk Kütüphanesindeki nüshalar ile Cerrahpaşa Tıp Fakültesindeki nüsha yirmi bir bap olan nüshadır. Çalışmamıza esas teşkil eden Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa bölümündeki nüshanın sıra düzeni ile diğer nüshaların sıra düzeni, birinci bab dışında tamamen farklıdır. Örneğin Hekimoğlu nüshasında sınıkların anlatıldığı 2. bab diğer nüshalarda 3. sırada; çıkıkların anlatıldığı 3. bab diğer nüshalarda 4. sırada; ok ve tüfek yaraları ile ilaçlarının anlatıldığı 4. bab diğer nüshalarda 2. sırada; kırık ve bertik ilaçlarının anlatıldığı 5. bab diğer nüshalarda alınmamış; fitik ve tedavisinin anlatıldığı 5. bap diğer nüshalarda 9. sırada yer almaktadır.

Diğer nüshalar üzerinde yaptığımız incelemede konuların kısaltıldığını bazı fasıl ve bapların alınmadığını gördük. Örneğin Cerrahpaşa Tıp Fakültesindeki nüshada 20. ve 21. baplar ile Manisa İl Halk Kütüphanesinde 1851 numarada kayıtlı olan nüshadaki 12. ve 21. baplar girişte belirtildiği halde yazılmamıştır. Hekimoğlu nüshasında bertiklerin anlatıldığı bölüm diğer nüshalarda yoktur.

1.1.4.1. Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa 568 numarada kayıtlı olan nüsha; 294 varak, 11 satır, ölçüleri (241x164, 162x96) mm.'dir. İstinsah tarihi H. 911 (M. 1505)'dir. Harekeli nesih ile yazılmış olup müellif nüshası olarak gösterilmektedir. Eser sarı çerçeve içine alınmış, konu başlıkları ve fasıllar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazma eserin 156 ve 158. sayfaları eksiktir. Bu nüsha yirmi iki bap olan nüshadır.

Başı: Şükr-i bî-ḥad ve sipās-ı bî-‘ad ol ḥālīka kim Ādem’i ‘ademden vücūda getürdi, dürlü dürlü cevāhir-i erkāndan ‘aqlı ve fikri birle kendünün ṣāni‘ ḳudretin bildürdi

Sonu: ammā bu otlara mersin toḫmın ḳatarlar ve mercimek ve eger ki şığır ödine ‘anzerūt dögeler ve ḳatarlar ve gice dürteler ve şabāḥ ḥammāma vara, yuna, şıḥḥat bula. Bi-‘avni’llāhu te‘ālā.

1.1.4.2. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Kürsüsü Kütüphanesinde 125 numarada kayıtlı olan nüsha; 170 varak, 11 satır, ölçüleri (210x153, 170x115) mm.'dir. İstinsah tarihi H. 953 (M. 1546) olup harekeli nesih ile yazılmıştır. Konu başlıkları, fasıllar ve müstensih tarafından önemli görülen yerler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüsha yirmi bir bap olan nüshadır. Nüsha üzerinde yaptığımız incelemede girişte yirmi bir bap olarak düzenlendiği belirtilse de son iki bap yazılmamıştır.

Başı: Bi’smi’llāḥi’r-raḥmāni’r-raḥīm

Ve bu kitābuñ adını ‘alā’im-i cerrāḥīn diyü ad virildi ve her envā‘-ı mecrūḥuñ cerāḥatı geñez bulunsun diyü her maraḫ aşı-y-ıla zıkr olunup yigirmi bir bāb üzere binā olundu

Sonu: ve üçer dirhem ḳurş eyleyeler, degme gez bir ḳurşı benefşe şerbeti birle bu otları dögüp yāḥūz cevāb birle vireler kim içe. Ve’s-selām temmetü’l-kitāb

²² İbnü’n-Nefis, Şerh-i mu’cezü’l-kānūn. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, No. 1027/1.

²³ Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, üçüncü CD, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Kütüphane Başkanlığı, 2005

1.1.4.3. Süleymaniye Kütüphanesi Ali Emiri Efendi 205 numarada kayıtlı olan nüsha: 120 varaklık bir cildin 1-109 yaprakları arasında yer almaktadır, 19 satır, ölçüleri (302x205, 245x150) mm.'dir. Harekeli nesih ile yazılmış olup müstensihî Katıpzade Süha'dır. İstinsah tarihi belli değildir. Konu başlıkları ve fasıllar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmanın çeşitli bölümlerinde müstensihînin yanlış yazmasından ötürü karalanmış, düzeltilmeye çalışılmıştır. Eserin çeviri olduğu nüshanın girişinde belirtilmiştir. Bu nüsha yirmi üç babdan oluşmaktadır.

Başı: Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Şükr-i bî-ḥad ve sipâs-ı bî-‘ad ol ḥâlîka kim Âdem'i ‘ademden vücûda getürdi, dürlü cevâhir-i erkândan ‘aklı ve fikri birle kendünün şâni‘ kudretin bildürdi

Sonu: yâ sarımsak ve soğan ve tuz dögeler ve üzüm dükeli gül-ile qarışdurup üzerine vuralar. Temmetü'l-kitâb bi-‘avni'l-lâhu mellikü'l-vahhâb alâlehü'l-ḥalkû ve'l-emri fetâberek'allâhu aḥsenü'l-ḥalîkîn

1.1.4.4. Manisa İl Halk Kütüphanesinde 1844 numarada kayıtlı olan nüsha: 146 varaklık cildin 16-146 yaprakları arasında yer almaktadır. Her sayfada 15 satır olan kitabın ölçüleri (200x150, 130x100) mm.'dir. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Yazı türü nestaliktir. Sadece konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış, fasıllar ile müstensihînin önemli gördüğü yerlerin üstü çizilmiştir. Bu nüsha yirmi bir babdan oluşmaktadır. Yazmanın dış kapağında mavi mürekkeple Alaim-i Cerrahin, müellifi İbrahim bin Abdullah yazmaktadır.

Başı: Hazâ kitâb-ı cerrâḥîn, şükr ü sipâs ol pâdişâh-ı bî-zevâle ki dâyimâ mevcüddur ve bâkîdür ve ḥayâtı câvidânîdür

Sonu: beş dirhem râziyâne toḥmı, beş dirhem maḥmûde beş dirhem şerbet nâfi‘ ola, bi-izni'llâhu te‘âlâ. Temmetü'l-kitâb bi-‘inâyetü melikü'l-vahhâb.

1.1.4.5. Manisa İl Halk Kütüphanesinde 1851 numarada kayıtlı olan nüsha: 84 varaklık cildin 14-83 yaprakları arasın yer almaktadır. 21 satır, ölçüleri (210x148, 168x113) mm.'dir. Çaharkuşe vişne rengi meşin, şemseli, zencirekli, miklebli ebru kaplı, şirazesı kısmen dağılmış, miklebli cilttir. Müstensihî belli değildir, istinsah tarihi H.1016 (M.1607)'dir. Yazı türü sülüs olup konu başlıkları ve fasıllar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüsha yirmi bir babdan oluşmaktadır. Nüsha üzerinde yaptığımız incelemede “teşrih” beyan eden on ikinci bölüm ile “marazları” beyan eden yirmi birinci bölümün eserin girişinde belirtilmesine rağmen yazılmamıştır.

Başı: Ve bu kitâbuñ adına ‘alâ'im-i cerrâḥîn diyü ad virildi ve her envâ-ı mecrûḥuñ cerâḥatı geñez bulunsun diyü her maraz aşlı-y-ıla zıkr olunup yigirmi bir bâb üzere binâ olundu.

Sonu: kôz yaprağı, mâzû ve gezmâzû, bunları dögeler, sirke-y-ile ḳaynadup maḫmaḫa ideler. Birḳaç gün ta‘âmı mercimek aşı ola, sirke-y-ile.

1.1.4.6. Gotha Kütüphanesi T 107 numarada kayıtlı olan nüsha: Kültür Bakanlığının kataloğunda Avusturya Dükalık Kütüphanesinde bulunduğu belirtilse de yazma Almanya Gotha Kütüphanesinde dir. 47 varak, her varakta 16 satır vardır. İstinsah tarihi ve müsensihî belli değildir. Tercüme olduğu 2b numaralı varakta belirtilse de *Çindâr* adından bahsetmemektedir. Diğer nüshalarla karşılaştırıldığında çok daha kısadır. Yazmanın 2b-7a varakları arasında derkenar olarak *Baytar-nâme* yazılıdır. Bu nüsha yirmi üç babdan oluşmaktadır.

Başı: Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Şükr-i bî-ḥad ve sipās-ı bî-‘ad ol ḥālīka kim Ādem’i ‘ademden vücūda getürdi dürlü dürlü cevāhir-i erkāndan ‘aqlı³ ve fikri birle kendünün şāni‘ ḳudretin bildürdi

Sonu: ba‘zı kez yara daḫı vāḳi‘ olur ve ba‘zı vaḳt olmaz içine sınır ammā yara degme gez vāḳi‘ olmaz ve ba‘zı kez uzunluḡına sınır

1.1.4.7. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. 7147 numarada kayıtlı olan nüsha: Her varakta 11 satır vardır. Harekeli nesihle yazılmıştır, H. 1093 (M. 1682) senesinde istinsah edilmiştir ancak müstensihî belli değildir. Bu nüsha yirmi bir babdan oluşmaktadır.

Baş: Hazā kitāb-ı İbrāhīm cerrāḫ-nāme-i Yunanī.

Bi’smi’llāḫi’r-raḫmāni’r-raḫīm. Şükr-i bî-ḥad ve sipās-ı bî-‘ad ol ḥālīka kim Ādem’i ‘ademden vücūda getürdi.

Sonu: andan indüresin, bir ḳaba ḳoyasın, bir şabāḫ ve bir aḫşam yaraya vurasın, oñulda Allah’uñ faẓlı-y-ıla ḡāyet mücerredür.

SONUÇ

Bu makalede İbrahim bin Abdullah tarafından yazılan Esi Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıyan *Alâ'im-i Cerrâhîn* adlı eseri tanıtmaya çalıştık.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınan ve cerrahî tıp konusunu işleyen eserlerin sayısı fazla değildir. *Alâ'im-i Cerrâhîn*, Sabuncuoḡlu Şerefeddin’in *Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye* ile Cerrah Mesud’un *Hülâsa-i tıbb* adlı eserinden sonra Anadolu’da yazılmış cerrahî bir eserdir. Dil ve kültür tarihi açısından önemli olduğu kadar tıp tarihi, halk hekimliği, botanik ve eczacılık konusunda da son derece önemli bilgiler vermektedir. Ateşli silahlarla meydana gelen yaralanmalara ve frengi hastalığı konusuna ilk defa değinmesi eseri önemli kılmaktadır. Ayrıca cesetler üzerinde otopsi yapıldığının eserde belirtilmesi Osmanlılarda otopsi tarihini 1505 yılına kadar götürmekte ve bu durum anatomi tarihi bakımından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

BAYAT Ali Haydar, **Uygur Tıp Metinleri, Tıp Tarihi**, Sade Matbaa, İzmir 2003

BAYRAM Mikail, **Anadolu Selçukluları Dönemi Tababeti ile İlgili Bazı Notlar**, The New History of Medicine Studies 4, İstanbul, 1998, s.149-156

BAKIR Abdulhalik, **Ortaçağ İslam Dünyasında İtiryat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi**, Ankara. 2000

CANPOLAT Mustafa, **“XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri”**, Türkoloji Dergisi c.1973, s. 21-32.

ESİN Emel, **“Otacı”**, I. Uluslar arası Türk-İslam bilim ve Teknoloji Tarih Kongresi, Bildiriler 2. cilt, İstanbul, 1981, s.12.-16

ESİN Emel, **İslamiyet’ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş**, İstanbul 1978

İbnü’n-Nefis, **Şerh-i mu’cezü’l-kânûn**. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, No. 1027/1.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

- İbrahim bin Abdullah ,**Alâim-i Cerrâhîn**, Cerrahpaşa Tıp Fak. Kütüphanesi, numara 125, İstanbul. 1546
- İbrahim bin Abdullah ,**Alâim-i Cerrâhîn**, Gotha Kütüphanesi, numara T 107, Erfurt, Almanya
- İbrahim bin Abdullah **Alâim-i Cerrâhîn**, Manisa İl Halk Kütüphanesi, numara1844, Manisa
- İbrahim bin Abdullah **Alâim-i Cerrâhîn**, Manisa İl Halk Kütüphanesi, numara 1851, Manisa
- İbrahim bin Abdullah, **Alâim-i Cerrâhîn**, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Ali Emîrî, numara 205, İstanbul
- İbrahim bin Abdullah, **Alâim-i Cerrâhîn**, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Pasa 568, İstanbul, 1505
- Katip Çelebi, **Keşfü’z-zunun** 1.cilt, İstanbul Maarif Matbaası, 1941
- KORKMAZ Zeynep, “**Anadolu’da Türkçenin Yazı Dili Oluşu ve İlk Öncüleri**”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. Cilt**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995
- SERTKAYA Osman Fikri, **Uygur Tıp Metinlerine Toplu Bir Bakış, Uluslar arası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, (4-7 Eylül 1989), (Haz. Azize Aktaş Yasa, Sevay Okay Atılgan), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 349-364
- ŞAHİN Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ yay. Ankara 2003
- TURAN Fikret, **Eski Oğuzca Satırarası Tematik Sözlük Bahşayış Lügati**, Bilimsel Akademi Yayınları, İstanbul, 2001
- Türk Ansiplopedisi** “Cerrahname” 10. c. Ankara, Milli Eğitim Basımevi , 1960
- Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu**, üçüncü CD, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Kütüphane Başkanlığı, 2005
- ÖZKAN Mustafa, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, Filiz Yayınevi, İstanbul, gen. 2. bs. 2000
- ÜNVER A. Süheyl, “**Eski Hekimbaşılar Listesi (Hekim Hayrullah Efendi’ye Göre)**”, **Türk Tıp Tarihi Arkivi**, c. 5, sayı 7, 1940-41, s.47-53.
- YELTEN Muhammed, **Şirvanlı Mahmud, Kemaliye, Giriş-İnceleme-Cümle bilgisi-Metin-Sözlük**, İst. Üniv. Yay. No: 3255, İstanbul 1997
- YILDIRIM Nuran, **İbrahim bin Abdullah, Alaim-i Cerrahin adlı Türkçe eseriyle tanınan Osmanlı Cerrahı, T.D.V. İslam Ansiklopedisi** 21. cilt, İstanbul 2000, s. 284-286